

ЛЕСЯ МАЛЕВИЧ

ТЕРМІНИ-СИНОНІМИ В ГІДРОМЕЛІОРАТИВНИХ ТЕКСТАХ

Звичайно характерними ознаками наукового тексту вважають логічну послідовність, об'єктивність, точність і лаконічність, відсутність емоційності та індивідуальних особливостей викладу.

Такі самі суворі вимоги висувають і до мовних одиниць, які несуть найбільше інформаційне навантаження у текстах наукового стилю, — до термінів — слів або словосполучень на позначення спеціальних понять різних галузей науки та діяльності людей.

Поза тим, лексико-фразеологічні та синтаксичні канони наукового письма (жорсткі порівняно зі стилем, скажімо, художнім) не виключають елементів інтелектуальної експресивності, суб'єктивно-емоційної оцінки, варіювання позначень наукових понять. Термінологічна варіантність, тобто наявність у галузевій терміносистемі кількох термінів, що позначають те саме поняття, оцінюється звичайно негативно — у добре упорядкованій, стандартизованій термінології їх не повинно бути. Але чи варто повністю усувати паралельні найменування з галузевих термінологій, чи не погіршить це виконання ними їхньої основної функції — слугувати оптимальними засобами наукового спілкування?

Термінологія будь-якої галузі знання забезпечує комунікативні потреби фахівців цієї галузі у різних сферах їхньої діяльності: написання наукових статей та монографій, викладання у середній та вищій школі, участь у науково-популярних виданнях, виступи на конференціях та симпозіумах (зокрема, й міжнародних), укладання технічної документації, усне особисте спілкування. Природно, що в кожній з цих мовних ситуацій значення терміна має бути зрозуміле адресатові. Так, насичений іншомовними запозиченнями текст буде важким для сприймання, а отже, й недоречним при вивченні якоїсь дисципліни у школі. Водночас запозичення-інтернаціоналізми бажані й навіть необхідні для спілкування спеціалістів цієї ж галузі на міжнародному рівні, для читання галузевої іншомовної літератури (пор.: *зрошення* — *іригація*, франц. *irrigation*, англ. *irrigation*, ісп. *irrigacion*, *осушення* — *дренування* — *дренаж*, франц. *drainage*, англ. *drainage*, ісп. *drenaje*), адже інтернаціональну термінологію образно називають мостом, що з'єднує національну культуру і науку зі світовою.

Малозрозумілими нефахівцеві видадуться вузько-галузеві терміни в науково-популярних та науково-публіцистичних виданнях, якщо вони не будуть витлумачені, або якщо поряд із ними не стоятиме синонімічний, доступніший термін: «*Кольматаж (підвищення поверхні ґрунту)* застосовують на заплавах землях, що дозволяє ефективно використовувати їх у сільськогосподарському виробництві».

Використання умотивованого, утвореного на національному ґрунті, короткого терміна полегшує сприймання інформації в студентській аудиторії, особливо, якщо це усне наукове повідомлення — лекція (*водоживильне під'єднання* — *водопідживлювач*, *водотривкий шар ґрунту* — *водотрив*, *транспірація* — *випаровування*).

Терміни гідромеліорації, як правило, складаються з двох і більше слів. Особливо багатослівні терміни на позначення найновіших понять сучасної науки, складність яких віддзеркалюється у структурі відповідних мовних одиниць (*низьконапірна система субіригаційного зрошення з капілярно-гравітаційним зволоженням ґрунту*).

У науковому повідомленні оптимальність мовного оформлення творчого задуму не визначається кількістю використаних для цього слів. Первинним, суттєвим є адекватне розуміння наукового поняття адресатом, а вимір шляху до нього, тобто мовні засоби, які обирає автор для озвучення своєї ідеї, — вторинним. Мовна лаконічність у науковій сфері (як, мабуть, і в будь-якій іншій) корисна доти, поки не починає заважати правильності, надійності й легкості сприймання змісту.

Трохи парадоксально, але майже те саме можемо сказати і про мовну надмірність — складні багатослівні терміносполуки, які роблять наукову мову важкозрозумілою: «Серед вертикальних систем дренажу перспективною є *вертикальна система осушення зі скиданням*

поверхневих вод через поглинальні колодязі у безнапірні водоносні шари». Якщо проаналізувати «текстове життя» таких термінів, то виявляється, що в повному складі вони вживаються лише тоді, коли вперше вводяться до тексту, по-друге, при останньому зверненні до словосполучення, по-третє, щоразу, якщо в тексті трапляються два терміни, що частково збігаються (*стаціонарна дощувальна машина — пересувна дощувальна машина*).

Довгі гідромеліоративні словосполучення у цілісному науково-технічному тексті варіюються структурно — мова гнучко оптимізує співвідношення змісту і форми його вираження. Термінологічні сполучення можуть втрачати одну чи кілька словесних позицій, не створюючи перешкод для розуміння (*інфільтраційне живлення приканального купола підґрунтових вод атмосферними опадами і поливними водами — інфільтраційне живлення приканального купола — інфільтраційне живлення купола — живлення приканального купола — живлення купола*), заміщуватися займенниками, аббревіатурами, символами (*магістральний канал — МК, розподільний канал першого порядку — К-1*) тощо.

Згадані різновиди наукового стилю (науково-популярний, науково-навчальний та ін.) має обслуговувати та сама, у нашому випадку, українська гідромеліоративна термінологічна система. Очевидно, що один мовний знак не може реалізувати всі бажані якості, які, до всього, часто ще й протилежні одна одній (напр., точність і короткість, лаконічність і зрозумілість). Саме тому можливість позначати одне науково-технічне поняття різними словами залежно від комунікативних потреб є аргументом, що виправдовує наявність синонімії в термінології (у такій розумній кількості, яку здатна запам'ятати людина, і яка не створить проблеми різного тлумачення терміна).

Варіювання позначень спеціального поняття має ще одну суттєву перевагу. Воно дозволяє уникнути одноманітного повторення тих самих слів, індивідуалізувати науковий виклад, особливо україномовний, адже саме в українській мові, на думку Віктора Чабаненка, «варіантність прийомів словесного вираження надзвичайно розвинена і є однією з найголовніших рис її національної специфіки».

Справді, кожен, хто пробував створити зв'язний текст, пам'ятає бажання не вживати тих самих слів, замінювати їх синонімічними. Це намагання поширюється і на термінологічну лексику. Спроби урізноманітнити письмовий науковий стиль диктуються й об'єктивними причинами: часте повторення тих самих слів порушує стилістичні вимоги до творів таких жанрів, як стаття, монографія, науково-популярна стаття тощо, а також заважає сприйманню змісту повідомлення. Щоб переконатися в цьому, спробуймо усунути з цієї статті синоніми до слів *науковий текст* (*текст наукового стилю — наукове письмо — наукове повідомлення — наукова мова — текст наукової прози — текст — науково-технічний текст — науковий виклад — письмова наукова мова*) чи *терміни* (*позначення наукових понять — термінологія — найменування в галузевій термінології — спеціальні слова — позначення спеціальних понять — термінологічна лексика — термінологічні найменування*).

Отже, паралельні найменування в термінології не слід оцінювати однозначно негативно. Наявність розумної кількості варіантів допомагає терміносистемі найповніше задовольняти потреби наукового спілкування, а також забезпечує належний рівень культури наукової мови.